
*Л.М. Шугаєва,
доктор філософських наук,
Рівненський державний гуманітарний університет*

ПРАВОСЛАВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: МАЛЬОВАНЦІ

У 90-х роках ХІХ ст. на теренах України виникає релігійне об'єднання православного походження – мальованці. Причини виникнення цього релігійного утворення і його духовні джерела дослідники трактують по-різному [1, 10; 2, 152; 3, 271; 4, 233–234].

Міщанин м. Тараші Київської губернії К. Мальований походив із бідної родини, мав ремесло колодія, не вмів ні читати, ні писати, але володів даром красномовства. У віці сорока років Мальований залишив православ'я і прийняв баптизм. Саме цей факт дав підстави деяким дослідникам, зокрема Ф. Федоренко і В. Любашенко, шукати витоки мальованства у баптизмі [4, 233–234; 5, 123]. Ми ж спробуємо заперечити точку зору згаданих дослідників.

Засновник секти мальованців після бурхливого життя між церквою і корчмою познайомився з, як тоді називали, “штундистами” (баптистами), пристав до їхньої віри і, як засвідчують церковно-жандармські протоколи, “при величезному здвигу народу і поліції був перехрещений”. Після цього з великим запалом віддався євангельському богослужінню, доходячи до екстазу. Молитовний екстаз під час “вселення духа Святого” був причиною відходу Кіндрата Мальованого і його перших послідовників від “штунди”.

Одночасно з прийняттям баптизму Мальований близько спілкувався із сектантами-містиками, що приїздили до своїх однодумців у Тарашу [6, 516]. Очевидно, що ці люди належали до секти христовірів. Про тісне спілкування Мальованого з христовірами свідчив і М. Грушевський [7, 192]. У цей період (мається на увазі спілкування з приїжджими містиками) Мальованому почало здаватися, що під час молитви навколо нього поширюється якийсь дивний, напрочуд приємний запах. Спочатку він пояснював наявність запаху близькістю Святого Духа, але згодом дійшов висновку, що Святий Дух перебуває у ньому самому, і все, що він говорить і що робить, усе це походить від Святого Духу. Саме заява Мальованого про те, що під час молитви навколо нього поширюються дивні запахи, дала підстави деяким ученим-богословам, зокрема Т. Буткевичу, звинуватити його у зловживанні спиртним. А інший богослов, М. Потехін, взагалі говорив про Мальованого як про душевнохвору людину [8, 32].

Згодом Мальований почав заявляти, що в ньому міститься Святий Дух, що він постійно перебуває в живому спілкуванні з Богом-Отцем, а сам він є Ісус Христос [9, 57]. Тобто, на нашу думку, під впливом христовірського містицизму він оголосив себе живим Ісусом Христом. Мальований виступив із проповіддю серед баптистів, до яких належав. Священнику М. Гумилевському розповідав очевидець: “Багатьох приваблювали одухотворені, запальні промови, а ще більше – дивна поведінка під час молитви – тремтіння рук і судоми всього тіла; Мальований пояснював ці судоми тим, що в нього під час молитви входить Дух Святий, перед яким здригається його “тілесна природа” [10, 59]. Ми вважаємо, що той екстатичний транс, в який входив творець нового вчення під час молитви, дав привід богословським авторам звинувачувати його в алкоголізмі і оголосити душевнохворим. Мальований пориває з баптизмом, як раніше відійшов від православ'я, і створює власну общину. Першими, хто визнав нове віровчення, були дружина і діти Мальованого. Його вчення досить швидко набуло поширення. Ось,

що з цього приводу писав сучасник: “Мальованщина перш за все знайшла собі послідовників серед духовних християн, згодом проникла у баптизм і врешті торкнулася православних. У перший рік кількість послідовників Мальованого досягла 200 душ” [10, 41–42].

В.І. Ясевич-Бородаєвська, яка відвідала Таращанський та інші повіти Київської губернії, залишила записки своїх розмов із послідовниками Мальованого, які свідчать, що вони ставили знак рівності між православ'ям і баптизмом: “І це ярмо, і те ярмо, а православна віра – стара віра, що наші діди і прадіди носили, притерте вже ярмо, а цих (баптистів) спереду б'є начальство, а ззаду не пускають свої” [11, 146]. За словами В.Ясевич-Бородаєвської, мальованщина виростала з баптизму, “скидаючи з себе поступово удушливе ярмо формалізму ієрархічного, обрядності і частих регламентованих зборів [Там само]. Цієї самої точки зору дотримується і В.Любащенко [4]. На нашу думку, з критики баптистської церковності почалися розбіжності Мальованого з керівництвом общини, до якої він належав, у наслідок чого в 1890 р. з невеликою групою він залишив общину. Що засвідчує цей факт? Звісно, в процесі релігійних пошуків певну частину неофітів, які прийняли баптистську віру, не задовольняли й догматичні рамки баптизму. Сухий раціоналізм баптистського віровчення не відповідав підвищеним пошуковим інтенціям людей. Вони відчували нове ярмо над душею – догмат, що життя їхнє зв'язане новими путами – авторитетом проповідників і звичаями їх громади. І заспокоєний на якийсь час “шукач істинної свободи духу” відпадає від протестантської громади і продовжує пошуки духовної волі і духовного відродження.

В основу свого віровчення Мальований поклав світобачення не протестантське, а духовних християн, зокрема христовірів (хлистів). У центрі світогляду Мальованого перебуває вчення про “дух”, який перебував у віруючих.

Але носієм Святого Духа Мальований перебував недовго і згодом він проголосив себе первістком у Бога і Христом, застосувавши до себе слова апостола Павла: “Кожен у своєму порядку первісток Христос, потім ті, що Христові під час його приходу” (Кор. 25:23); називав себе “царем над царями”, “спасителем роду людського” і, нарешті, “Богом, який з'явився у плоті”.

Як релігійний діяч, Мальований протиставив православ'ю й іншим віросповіданням віру в об'явлення, в безпосереднє спілкування з Богом, яка не потребує ні посередників, ні обрядовості, ні віросповідних і молитовних формул. Мабуть, він не знав, що все це було проголошене задовго до нього Данилом Филиповичем – засновником христовір'я, хоча ототожнювати віросповідні основи христовір'я і мальованства безпідставно.

Оскільки Мальований проголосив себе живим Христом, то Христос, про якого розповідається у Біблії, для нього вже не був історичною особою, і сама Біблія – книга не історична, а пророцька. Усі біблійні оповідання, вважав Мальований, слід розуміти духовно. Один із послідовників Мальованого під час бесіди з православним місіонером твердив, що “... окрім пророка Іллі, не існувало жодного з тих пророків, які даремно вважаються авторами віросповідних книг Старого заповіту... Ніяких апостолів і євангелістів не було” [12, 92]. Послідовники Мальованого були переконані, що він зцілює хворих, просвітлює їх своїх ученням і робить із них святих; вони стають “живими храмами”, в які вселяється Святий Дух. Тобто, ми констатуємо той факт, що від самого початку виникнення у мальованства був яскраво виражений містичний аспект.

Нічого зовнішнього для мальованців не потрібно, оскільки зовнішнє скасовує свободу людини. На цій підставі вони заперечили всю церковну обрядовість і організацію. Мальованці заперечили всі громадянські закони, приватну власність, суспільний порядок.

А провідною ідеєю Мальованого була есхатологія. М.Грушевський з цього приводу писав: “Віра у близький кінець світу становила головний нерв їх релігійного світогляду і життєдіяльності, на відміну від інших аналогічних доктрин, наповнювала мальованців не страхом, не покаєнням і аскетичним настроєм, а навпаки, радісним і святковим. Вони вважали себе воскреслими” [7, 175]. Кінець світу мальованці розуміли духовно. Тілесне воскресіння мертвих заперечували, а визнавали, що під час “кінця світу” відбудеться духовне воскресіння – перехід від грішного життя до святого, оскільки гріх є смертю для душі. Кінець світу, який очікувався з дня на день, мав стати для всього людства благодатною зміною в умовах існування людини: не буде бідності, не потрібно буде працювати, не буде хвороб, а буде радість і абсолютне блаженство. Тобто есхатологічні очікування мальованців мали цілком земне підґрунтя; вони прагнули до того, в чому відчували повсякденну потребу. Настання земного раю перші послідовники вчення пов’язували з ім’ям Мальованого. Від нього, як від свого Христа і Спасителя, очікували чуда.

Відтак, звичайно, що деякі форми православного сектантства мають перехідну стадію. Якщо більшість послідовників православних сект безпосередньо відходили від казеної, царської Православної церкви, то мальованщина є ілюстрацією перехідної стадії: православ’я-протестантизм (у даному разі – баптизм) – нові форми містичних пошуків харизматичного спрямування та віри в істинність богоявлень харизматичних лідерів.

Суттєвою особливістю мальованства є те, що це явище є не привнесеним на терени України. Якщо ідеологію христовірів, молокан, скопців, єговістів ільїнців та інших сект православного походження принесли утікачі з центральних губерній Росії, або ж вона потрапляла шляхом місіонерської діяльності, то в ідеології мальованства хоча й відчувався вплив христовірів, але все ж вона була сформована на українському ґрунті і є феноменом релігійної творчості українського народу.

Зрештою мальованці виявилися найбільш стійкою течією харизматичного сектантства другої половини XIX ст. Ще в 70–60-х роках XX ст. громади мальованців існували в багатьох селах Київщини, що засвідчують групові судові процеси над мальованцями в ті роки.

Під час поїздки до с. Бишів Макарівського району Київської області у червні 2008 р. авторка даної статті провела кілька приємних днів у гостинних мальованців. Ці літні люди і надалі проповідують непротивлення злу насильством, любов до ворогів, закликають не брати в руки зброю. Вони пишаються своєю чесністю, основою якої є теза: “Кожен відповідає за себе”. Вшановують свого засновника Кіндрата Мальованого.

Віруючі похилого віку суворо дотримуються заборони вживати їжу тваринного походження (м’ясо, молоко, масло тощо). Молодше покоління стримано ставиться до цієї заборони і не вважає її гріхом.

Змінилось у мальованців і ставлення до влади. Якщо на початку свого існування і протягом усього періоду діяльності, особливо у роки радянської влади, есхатологія мальованців відрізняється цілковитим неприйняттям Православної церкви, потребою бойкоту і боротьби з усіма державними і громадськими установами, наслідком чого було пряме протистояння релігійного утворення і держави, то сучасні мальованці цілком терпимо ставляться до державної влади. Учасні у державних заходах не беруть. Тобто для сучасних мальованців властива трансформація, яка виявляється у лояльному ставленні до державної влади, у значному пом’якшенні гостроти есхатологічних очікувань, пропаганді здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бирюков П.Н.* Малеванцы // Посредник. – 1905.
2. Протестантизм. Словарь атеиста. – М., 1990.
3. История религии. – М., 2000. – Т. 2.
4. *Любащенко В.* Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.
5. *Федоренко Ф.* Секты, их вера и дела. – М., 1965.
6. *Буткевич Т.Й.* Обзор русских сект и их толков. – Харьков, 1910.
7. *Грушевський М.С.* З історії релігійної думки в Україні. – К., 1932.
8. *Потехин Н.* Малеванцы // Русские сектанты, их учение и способы пропаганды. – Одесса, 1911.
9. *Гумилевский Н.* Краткая история и обличение новых рационалистических сект. – К., 1910.
10. Центральный державный історичний архів України. – Ф. 442. – Оп. 859. – Спр. 339.
11. *Ясевич-Бородаевская В.И.* Сектантство в Киевской губернии // Живая старина. – 1902. – Кн. 1.
12. *Белогорский Н.* Секта малеванцев // Миссионерское обозрение. – 1903. – № 1.